

Η εκκρεμότητα του εμφυλίου: Δύο σύγχρονα κράτη - δύο ανοιχτά τραύματα

Οι εμφύλιοι πόλεμοι δεν τελειώνουν όταν σιωπούν τα όπλα. Τελειώνουν —αν τελειώσουν ποτέ— όταν παγιωθεί μια νέα τάξη εξουσίας. Όταν σταθεροποιηθεί μια πολιτική ελίτ. Όταν αποκλειστούν οριστικά οι ηττημένοι. Και όταν η διεθνής συγκυρία επιβεβαιώσει ότι η νέα κρατική μορφή είναι συμβατή με το γεωπολιτικό περιβάλλον.

Όμως το τέλος των εμφυλίων δεν ταυτίζεται πάντα με το τέλος του τραύματος. Η στρατιωτική λήξη μιας σύγκρουσης δεν σημαίνει ότι οι κοινωνίες συμφιλιώθηκαν με όσα προηγήθηκαν. Συχνά, η ειρήνη οργανώνεται θεσμικά, ενώ η μνήμη της ρήξης παραμένει ανοιχτή.

Η μεταπολεμική Ελλάδα μετά τον εμφύλιο και το ανεξάρτητο Καμερούν μετά την καταστολή της *Union des Populations du Cameroun* δεν αποτελούν όμοιες ιστορικές περιπτώσεις. Βρίσκονται σε διαφορετικές ηπείρους, σε διαφορετικά διεθνή συστήματα και υπό διαφορετικές αποικιακές ή μεταπολεμικές συνθήκες.

Ωστόσο, μοιράζονται μια κρίσιμη εμπειρία: το κράτος που προέκυψε δεν ήταν απλώς αποτέλεσμα εσωτερικής πολιτικής σύγκρουσης, αλλά προϊόν μιας εμφυλιακής ρήξης που έληξε μετά από ισχυρή εξωτερική παρέμβαση.

Η σύγκριση δεν αφορά το αποικιακό παρελθόν του ενός ή τη μεταπολεμική θέση του άλλου, ούτε προϋποθέτει ιστορική συμμετρία. Αφορά τον τρόπο με τον οποίο ένα κράτος συγκροτείται μετά από εμφυλιακή ρήξη, όταν η εσωτερική σύγκρουση επιλύεται υπό διεθνή επιρροή και με αποκλεισμό μιας εναλλακτικής πολιτικής προοπτικής.

Στην ελληνική περίπτωση, η ήττα της Αριστεράς και η ενσωμάτωση της χώρας στο δυτικό στρατόπεδο μέσω του δόγματος Truman δεν σήμαναν μόνο το τέλος ενός πολέμου. Σήμαναν τη συγκρότηση ενός αντικομμουνιστικού κράτους, το οποίο οικοδομήθηκε πάνω στον αποκλεισμό, στη θεσμική καχυποψία και σε μια συγκεκριμένη εκδοχή «εθνικής ομοψυχίας». Η σταθερότητα της δεκαετίας του 1950 δεν ήταν ουδέτερη. Ήταν σταθερότητα μετά από ήττα και συγκεκριμένη γεωπολιτική ένταξη.

Αλλά η θεσμική σταθεροποίηση δεν ισοδυναμούσε με κοινωνική συμφιλίωση. Η διαίρεση ανάμεσα στους «από δω» και στους «από κει» δεν εξαφανίστηκε. Εγγράφηκε σε οικογενειακές αφηγήσεις, σε πολιτικές ταυτότητες, σε σιωπές και καχυποψίες. Το τραύμα δεν αναγνωρίστηκε ως συλλογικό.

μετατράπηκε σε υπόστρωμα της πολιτικής ζωής.

Στο Καμερούν, ο ανταποικιακός πόλεμος της δεκαετίας του 1950 —που συχνά απουσιάζει από τις ευρωπαϊκές αφηγήσεις— κατέληξε σε μια ανεξαρτησία ελεγχόμενη. Η εξόντωση της ριζοσπαστικής ηγεσίας, με εμβληματική μορφή τον Ruben Um Nyobè, δεν άφησε απλώς πολιτικό κενό. Επέτρεψε τη συγκρότηση ενός συγκεντρωτικού, γαλλόφωνου κράτους, στενά συνδεδεμένου με τα δίκτυα της γαλλικής μετα-αποικιακής επιρροής. Η «εθνική ενότητα» που ακολούθησε το 1960 δεν ήταν αποτέλεσμα διαπραγμάτευσης μεταξύ ισότιμων πολιτικών ρευμάτων· ήταν αποτέλεσμα μιας βίαιης επιλογής.

Και εδώ, όμως, η σταθερότητα δεν συνοδεύτηκε από αναγνώριση του τραύματος της βίας. Η κρατική αφήγηση προτίμησε τη ρητορική της ενότητας από την επεξεργασία της ρήξης. Το παρελθόν έπρεπε να κλείσει γρήγορα, όχι να συζητηθεί.

Αυτό το κράτος —όπως και το ελληνικό μετά το 1949— σταθεροποιήθηκε. Αλλά σταθεροποιήθηκε μέσω αποκλεισμών και όχι μόνο. Και εκεί βρίσκεται το σημείο στο οποίο οι εμφύλιοι δεν τελειώνουν.

Στο σύγχρονο Καμερούν, το αγγλόφωνο ζήτημα δεν μπορεί να διαβαστεί μόνο ως περιφερειακή διαμαρτυρία ή ως αποτυχία μιας κυβέρνησης. Είναι, βαθύτερα, η δοκιμασία της μετα-εμφυλιακής κρατικής αρχιτεκτονικής. Η κατάργηση της ομοσπονδιακής δομής το 1972, η διοικητική ομογενοποίηση και η πολιτική κυριαρχία της γαλλόφωνης ελίτ δεν αποτελούν απλώς μεταγενέστερες επιλογές. Εντάσσονται σε μια λογική κρατικής συγκρότησης που γεννήθηκε μέσα από τον αποκλεισμό της ριζοσπαστικής εναλλακτικής της δεκαετίας του 1950.

Όπως η Ελλάδα κουβαλούσε τον εμφύλιο μέσα στους θεσμούς της για δεκαετίες, έτσι και το Καμερούν κουβαλά τον δικό του «ξεχασμένο» πόλεμο μέσα στη σημερινή του κρίση. Οι εμφύλιοι, όταν λήγουν με αποκλεισμό και εξωτερική σφραγίδα νομιμοποίησης, μετατρέπονται σε δομικές ιδιότητες του κράτους. Και όταν δεν αναγνωρίζονται ως συλλογικά τραύματα, επιστρέφουν —όχι με τη μορφή των ίδιων στρατοπέδων, αλλά ως ρήγματα που αποκαλύπτουν τα όρια της ειρήνης.

Ελλάδα: Εμφύλιος, γεωπολιτική κηδεμονία και εγχώριες ελίτ

Ο ελληνικός εμφύλιος δεν ήταν απλώς μια εσωτερική σύγκρουση για την εξουσία. Ήταν ένας πόλεμος σε μια χώρα που βρισκόταν ήδη ενταγμένη στις μεταπολεμικές γεωπολιτικές διανομές. Η Βρετανία επενέβη στρατιωτικά το 1944 όχι μόνο για να αποτρέψει μια πολιτική ανατροπή, αλλά για να διασφαλίσει ότι η Ελλάδα θα παραμείνει εντός της δικής της σφαίρας επιρροής. Όταν η βρετανική ισχύς υποχώρησε, η σκυτάλη πέρασε στις Ηνωμένες Πολιτείες μέσω του δόγματος Truman.

Η στήριξη αυτή δεν ήταν ουδέτερη βοήθεια. Ήταν στρατηγική επιλογή στο πλαίσιο της ψυχροπολεμικής διαίρεσης του κόσμου. Η Ελλάδα όφειλε να αποτελέσει παράδειγμα «αναχαίτισης» — ένα κράτος προβλέψιμο, πειθαρχημένο, σταθερά αντικομμουνιστικό. Ο εμφύλιος, έτσι, μετατράπηκε σε πεδίο δοκιμής της νέας αμερικανικής παγκόσμιας στρατηγικής.

Όμως η γεωπολιτική κηδεμονία δεν θα αρκούσε χωρίς εσωτερικούς συμμάχους. Τμήματα της παλαιάς πολιτικής και οικονομικής ελίτ, αλλά και νέοι παράγοντες που αναδείχθηκαν μέσα από τον πόλεμο, επένδυσαν στη στήριξη των ξένων δυνάμεων. Δεν επρόκειτο απλώς για αφέλεια ή εξάρτηση. Ήταν και επιλογή συμφέροντος.

Η κοινωνικοοικονομική αναδιάταξη της μεταπολεμικής περιόδου —από τη διαχείριση της αμερικανικής βοήθειας έως την ανοικοδόμηση— δημιούργησε ευκαιρίες. Η πρόσβαση στο κράτος, στη χρηματοδότηση και στη διοικητική εξουσία μετατράπηκε σε μηχανισμό αναπαραγωγής νέων ιεραρχιών.

Οι μηχανισμοί ασφαλείας, το πελατειακό σύστημα και η αντικομμουνιστική νομιμοποίηση δεν ήταν απλώς εργαλεία καταστολής· ήταν και εργαλεία κοινωνικής ανόδου για συγκεκριμένα στρώματα.

Η σταθερότητα της δεκαετίας του 1950, που συχνά παρουσιάζεται ως περίοδος «ανασυγκρότησης», ήταν ταυτόχρονα περίοδος θεσμικού αποκλεισμού. Οι ηττημένοι του πολέμου δεν ηττήθηκαν μόνο στρατιωτικά. Αποκλείστηκαν από τη διοίκηση, από την πολιτική εκπροσώπηση, από τη δημόσια σφαίρα. Η εθνική ενότητα οικοδομήθηκε πάνω σε ένα σιωπηρό προαπαιτούμενο: τη συμμόρφωση προς το νέο γεωπολιτικό πλαίσιο.

Αυτό δεν σημαίνει ότι το ελληνικό κράτος ήταν απλό προτεκτοράτο. Οι εγχώριες δυνάμεις δεν υπήρξαν παθητικά όργανα. Αξιοποίησαν το διεθνές περιβάλλον για να εδραιώσουν τη δική τους κυριαρχία. Η εξάρτηση και η αυτονομία συνυπήρχαν σε μια σχέση αμοιβαίου οφέλους: η Δύση διασφάλιζε έναν σταθερό σύμμαχο· οι ελληνικές ελίτ διασφάλιζαν τη θέση τους.

Αυτή η διπλή δυναμική —εξωτερική επιβολή και εσωτερική συνευθύνη— είναι που καθιστά τον εμφύλιο θεμέλιο της μεταπολεμικής κρατικής μορφής. Η κρίση της δεκαετίας του 1960 και η δικτατορία του 1967 δεν ήταν ιστορικά ατυχήματα. Ήταν ρωγμές σε μια πολιτική αρχιτεκτονική που είχε οικοδομηθεί πάνω στον αποκλεισμό και στη γεωπολιτική ένταξη.

Η ελληνική περίπτωση, επομένως, δεν προσφέρει απλώς ένα παράδειγμα ξένης παρέμβασης. Προσφέρει ένα παράδειγμα του πώς οι εγχώριες ελίτ και οι διεθνείς δυνάμεις συμπλέκονται στη συγκρότηση του κράτους μετά από εμφύλιο. Και αυτό ακριβώς καθιστά τη σύγκριση με το Καμερούν ουσιαστική: όχι ως άσκηση αναλογίας, αλλά ως διερεύνηση ενός κοινού μηχανισμού συγκρότησης εξουσίας.

Καμερούν: Ανεξαρτησία, καταστολή και συγκεντρωτική κρατική αρχιτεκτονική

Ο ανταποικιακός πόλεμος στο Καμερούν τη δεκαετία του 1950 δεν κατέληξε σε μια διαπραγματευμένη μετάβαση. Κατέληξε σε στρατιωτική εξουδετέρωση της ριζοσπαστικής εναλλακτικής. Η εξέγερση της *Union des populations du Cameroun*, που διεκδικούσε άμεση και ουσιαστική ανεξαρτησία, αντιμετώπιστηκε με εκτεταμένη στρατιωτική καταστολή από τη γαλλική αποικιακή διοίκηση. Η δολοφονία του Ruben Um Nyobè το 1958 δεν ήταν μόνο εξόντωση ενός ηγέτη. Ήταν αποκεφαλισμός μιας πολιτικής προοπτικής.

Η ανεξαρτησία του 1960 ήρθε, αλλά ήρθε υπό όρους. Οι μηχανισμοί ασφάλειας, τα διοικητικά πρότυπα και οι οικονομικές συνδέσεις δεν αποσυναρμολογήθηκαν, αλλά αναδιατάχθηκαν. Η νέα πολιτική ηγεσία —πιο μετριοπαθής, περισσότερο διατεθειμένη να διαπραγματευτεί με τη γαλλική μητρόπολη— βρέθηκε σε πλεονεκτική θέση. Το κράτος που συγκροτήθηκε ήταν τυπικά εθνικό, αλλά λειτουργικά συνέχισε μιας συγκεκριμένης αποικιακής λογικής: συγκεντρωτικό, διοικητικά ιεραρχικό, καχύποπτο απέναντι στην πολιτική πολυφωνία.

Η γαλλική παρουσία δεν ήταν απλώς διπλωματική. Η στρατιωτική συνεργασία, η τεχνοκρατική επιρροή και οι οικονομικοί δεσμοί διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο στο οποίο η μετα-αποικιακή εξουσία μπορούσε να σταθεροποιηθεί. Όπως στην ελληνική περίπτωση η δυτική στήριξη λειτούργησε ως εγγύηση της νέας τάξης, έτσι και εδώ η διεθνής επιβεβαίωση νομιμοποίησε την εσωτερική αναδιάταξη.

Όμως, και πάλι, η εξωτερική επιρροή δεν αρκεί για να εξηγήσει τη σταθερότητα. Υπήρξαν εγχώριοι ωφελημένοι. Η νέα διοικητική, οικονομική και πολιτική ελίτ οικοδόμησε τη θέση της μέσα από τη διαχείριση του συγκεντρωτικού κράτους. Η πρόσβαση στους μηχανισμούς εξουσίας —στη διοίκηση, στον στρατό, στους πόρους— μετατράπηκε σε κοινωνική άνοδο και σε πολιτικό μονοπώλιο. Η βίαιη εξάλειψη της ριζοσπαστικής αντιπολίτευσης άφησε ένα πεδίο λιγότερο ανταγωνιστικό.

Η μετα-ανεξαρτησιακή «ενότητα» δεν ήταν αποτέλεσμα ισότιμης συνύπαρξης πολιτικών ρευμάτων. Ήταν αποτέλεσμα επιλογής και αποκλεισμού. Και η επιλογή αυτή είχε μακροπρόθεσμες συνέπειες: ένα κράτος που έμαθε να διαχειρίζεται τη διαφωνία ως απειλή και όχι ως θεσμική κανονικότητα.

Σε αυτό το πλαίσιο πρέπει να διαβαστεί και το αγγλόφωνο ζήτημα. Η ομοσπονδιακή δομή που προέκυψε το 1961, μετά την ένωση του πρώην βρετανικού τμήματος με το γαλλόφωνο Καμερούν, προσέφερε μια μορφή θεσμικής δυαδικότητας. Όμως η κατάργηση της ομοσπονδίας το 1972 και η σταδιακή διοικητική ομογενοποίηση δεν ήταν απλώς συγκυριακές επιλογές. Ήταν συνεπείς με μια κρατική λογική που είχε ήδη διαμορφωθεί: η ενότητα εξασφαλίζεται μέσω συγκέντρωσης, όχι μέσω κατανομής εξουσίας.

Η σημερινή κρίση στις αγγλόφωνες περιοχές δεν είναι, επομένως, ένα απλό περιφερειακό αίτημα ή προϊόν πρόσφατης διακυβέρνησης. Είναι το σημείο στο οποίο δοκιμάζεται η μετα-εμφυλιακή κρατική αρχιτεκτονική.

Το κράτος που οικοδομήθηκε μέσα από την εξάλειψη της ριζοσπαστικής αντιπολίτευσης της δεκαετίας του 1950 δυσκολεύεται να αναγνωρίσει μορφές πολιτικής πολυκεντρικότητας. Η ομοσπονδιακή μνήμη έρχεται σε σύγκρουση με μια βαθιά εδραιωμένη συγκεντρωτική κουλτούρα.

Αν στην Ελλάδα η μεταπολεμική τάξη πραγμάτων άρχισε να αποδομείται μόνο όταν το κράτος άνοιξε σταδιακά τον χώρο της πολιτικής συμμετοχής, στο Καμερούν το ερώτημα παραμένει ανοιχτό: μπορεί ένα κράτος που γεννήθηκε μέσα από τον αποκλεισμό να μετασχηματιστεί χωρίς νέα ρήξη;

Όταν οι εμφύλιοι επιστρέφουν ως ρήγματα

Η Ελλάδα και το Καμερούν δεν είναι συμμετρικές ιστορίες. Δεν μοιράζονται το ίδιο διεθνές σύστημα, ούτε τις ίδιες κοινωνικές δομές. Όμως μοιράζονται κάτι ουσιώδες: το κράτος τους σταθεροποιήθηκε μέσα από εμφύλιο και μέσα από εξωτερική επιβεβαίωση.

Στην Ελλάδα, η μεταπολεμική τάξη πραγμάτων παγιώθηκε επειδή ευθυγραμμίστηκε με τη δυτική στρατηγική της αναχαίτισης. Στο Καμερούν, η μετα-ανεξαρτησιακή αρχιτεκτονική σταθεροποιήθηκε επειδή ήταν συμβατή με μια μορφή μετα-αποικιακής συνέχειας. Και στις δύο περιπτώσεις, η διεθνής νομιμοποίηση δεν επέβαλε απλώς όρους· ενίσχυσε συγκεκριμένες εσωτερικές δυνάμεις.

Οι εγχώριες ελίτ δεν υπήρξαν παθητικά εργαλεία. Στην Ελλάδα, πολιτικοί, στρατιωτικοί και οικονομικοί παράγοντες αξιοποίησαν τη δυτική στήριξη για να παγιώσουν τη δική τους κυριαρχία. Στο Καμερούν, η μετα-ανεξαρτησιακή ηγεσία εδραίωσε έναν συγκεντρωτικό μηχανισμό που μετέτρεψε τη διοικητική ενότητα σε πολιτικό μονοπώλιο. Η σταθερότητα δεν ήταν απλώς προϊόν εξάρτησης· ήταν και προϊόν συμφέροντος.

Αλλά οι εμφύλιοι που λήγουν με αποκλεισμό δεν εξαφανίζονται. Ενσωματώνονται στους θεσμούς. Μετατρέπονται σε τρόπους διακυβέρνησης. Γίνονται καχυποψία απέναντι στην αντιπολίτευση, υπερτροφία των μηχανισμών ασφάλειας, δυσανεξία προς την πολυφωνία.

Στην ελληνική περίπτωση, χρειάστηκε παραπάνω από μια γενιά για να αρχίσει η αποδόμηση της εμφυλιακής κληρονομιάς. Και ακόμη και τότε, η πολιτική ζωή παρέμενε διαποτισμένη από μνήμες και διαιρέσεις.

Στο Καμερούν, το αγγλόφωνο ζήτημα αποκαλύπτει σήμερα τα όρια μιας κρατικής μορφής που διαμορφώθηκε μέσα από την εξάλειψη της ριζοσπαστικής εναλλακτικής της δεκαετίας του 1950. Η απαίτηση για θεσμική αναγνώριση της δυαδικότητας —νομικής, διοικητικής, πολιτισμικής—

συγκρούεται με μια βαθιά εδραιωμένη συγκεντρωτική λογική. Το κράτος που έμαθε να αντιμετωπίζει τη διαφωνία ως απειλή δυσκολεύεται να τη μετατρέψει σε θεσμική διαπραγμάτευση.

Η προειδοποίηση δεν είναι ότι τα κράτη αυτά οδεύουν αναπόφευκτα σε νέα σύγκρουση. Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται μηχανικά. Η προειδοποίηση είναι διαφορετική: όταν μια πολιτική τάξη συγκροτείται μέσα από αποκλεισμό και διεθνή επιβεβαίωση, η αναγνώριση του τραύματος δεν αποτελεί προτεραιότητα. Συχνά αποφεύγεται, γιατί η επανεπεξεργασία του παρελθόντος θα σήμαινε αναδιαπραγμάτευση της ίδιας της νομιμοποίησης της εξουσίας.

Οι εμφύλιοι έληξαν ως γεγονότα. Δεν έληξαν όμως ως εμπειρίες. Και όσο η συμφιλίωση παραμένει διαχειριστική και όχι ουσιαστική, τα τραύματα παραμένουν ανοιχτά — όχι απαραίτητα κραυγαλέα, αλλά υπόγεια. Στη σιωπή, στη μνήμη, στις αμφισβητήσεις που επιστρέφουν.

Όταν οι εμφύλιοι δεν τελειώνουν, δεν συνεχίζονται με όπλα. Συνεχίζονται μέσα στην ίδια τη συγκρότηση του παρόντος.